

Cuprins

Unde ești?	9
Mulțumiri	21
 1. Perì mail	
1.0. Telefonul mobil al faraonului	27
1.1. Faptul de a vorbi	30
1.1.1. <i>Where-are-you?-mail</i>	30
1.1.2. <i>Mobile Ontology</i>	36
1.1.3. Ființă și semnal	55
1.1.4. Teoria obiectului	72
1.2. Faptul de a scrie	86
1.2.1. Telefonul	89
1.2.2. E-mailul	97
1.2.3. Telefonul mobil	110
1.2.4. Teoria tehnicii	118
1.3. Faptul de a înregistra	127
1.3.1. Științele comunicării	128
1.3.2. Științele înregistrării	141
1.3.3. Teoria adevărului	152
1.4. Faptul de a construi	174
1.4.1. Acte	180
1.4.2. Obiecte	189
1.4.3. Inscripții	191
1.4.4. Construcția realității sociale	198

Diavolul în sticlă	200
2. Obiecte sociale	203
2.0. Realism și textualism	205
2.1. Realismul tare	207
2.1.1. Nuiua și cimpaneul	207
2.1.2. Realismul: pro și contra	212
2.1.3. Pocherul lui Aristotel	218
2.2. Textualismul tare	221
2.2.1. Luna lui Geertz	221
2.2.2. Cum să facem să dispară lumea în text	223
2.2.3. Morala fabulei	229
2.2.4. „Nimic nu există în afara textului.“ O lectură corectă	231
2.3. Realismul slab	234
2.3.1. Berea lui Searle	234
2.3.2. Cum să facem cuvinte cu lucrurile	238
2.3.3. Probleme legate de act	244
2.3.4. Probleme legate de obiect	256
2.3.5. Corectarea lui Smith	265
2.4. Textualismul slab	269
2.4.0. Căsătoria lui Derrida	269
2.4.1. Urma	276
2.4.2. Înregistrarea	278
2.4.3. Înscrierea	280
2.4.4. Idiomul	294
Epilog	304
Referințe bibliografice	307

Unde ești?

„Pentru moment, abonatul Vodafone nu poate fi contactat.“

Mesaj înregistrat de la Vodafone

„Unde s-a dus? Unde este acum?...“

TOLSTOI, *Război și pace*

„*Phile Mauritie, ton beltinon kai ton timiotaton he historia tes e-mailles he kat'akrubeian...* Ei, dar cum se continuă acest manuscris?“ Astfel se întreba în septembrie 1997, într-un mesaj trimis prin e-mail, prietenul meu Alfredo Ferrarin, că ruia i-am sugerat ipoteza potrivit căreia „per e-mail“, unul dintre termenii cel mai des întâlniți de un deceniu în aceste locuri („îl trimit prin e-mail“ etc.), s-ar putea citi ca titlu al unui tratat aristotelic: *Peri mail* sau „despre poștă“, „cu privire la poștă“, „poștă“, întocmai precum *Peri hermeneias* și *Peri psyches*. Dar cum va continua pseudotratatul lui Aristotel? În 1999, am început să lucrez la continuarea manuscrisului într-un scurt articol despre e-mail, despre scriitura pe hârtie și acea scriitură internă prin care mintea noastră, de la Platon încoace, își creează reprezentări.¹ La câțiva ani distanță, am reușit poate să o duc la bun sfârșit, ajungând la concluzia că,

¹ Ferraris 1999

în ciuda aparențelor, *telefonul mobil este o mașină de scris*. Cum este posibil?

În ianuarie 2001, la Siracusa, mă plimbam cu Jacques Derrida și vorbeam despre telefoane mobile. Discuția nu era de natură tehnică, ci filosofică. Eu – adoptând o atitudine dogmatică – susțineam că telefonul mobil este o mașinărie stupidă, iar calculatorul o mașinărie inteligentă, poate deoarece eram de părere că, folosind calculatorul, se pot scrie studii inteligente, iar pe telefonul mobil scriem doar mesaje stupide. Evident, mă înșelam, și nu doar fiindcă la calculator se pot scrie studii de o prostie monumentală, dar mai ales pentru că, așa cum observa Derrida, în timp, telefonul mobil ar fi centralizat toate funcțiile calculatorului, mai puțin pe cea pe care calculatorul nu o posedă încă, aceea de a fi mereu cu noi. Am început să ne gândim la acest lucru și am proiectat, într-un impuls de moment, un dialog despre telefonul mobil. Apoi, timp de trei ani, nu am făcut nimic în acest sens, cum se întâmplă adesea când credem (și este ideea cea mai greșită) că avem destul timp. Eu, în acest răstimp, urmăream pe cont propriu pista acestui *peri mail*.¹

În august 2004, filosoful ungar Kristóf Nyíri, în timpul congresului anual wittgensteinian de la Kirchberg, mi-a propus un duet cu Derrida pe această temă, la întrunirea „Seeing, Understanding, Learning in the Mobile Age”, care s-a desfășurat

1 Și, între timp, s-au înmulțit solicitările: conducerea unui program de cercetare națională asupra ontologiei proprietății intelectuale și asupra transformărilor sale în era informaticii (2002–2004); definirea în cursuri, seminarii și articole a noțiunii de „obiecte sociale”; colaborarea pe această temă cu Barry Smith la Ifomis (Institute for Formal Ontology and Medical Information Science) din Leipzig și din Saarbrücken, cu sprijinul Fundației Alexander von Humboldt (iunie–august 2004); participarea, în mai 2004, la „Viaggio Telecom Italia”, la Cosenza, unde am propus pentru prima oară întrebarea „unde ești?” (bineînțeles, ca problemă teoretică).

la Budapesta între 28 și 30 aprilie 2005. Ideea de fond era că tocmai telefonul mobil, *mobile* în engleză, aduce transformări neprevăzute în ceea ce privește faptul de a vedea, de a înțelege și de a învăța. Întrucât întrebarea fundamentală adresată cui-va când vorbim la telefonul mobil este „unde ești?”, o întrebare absurdă și de neconceput în era telefonului fix, i-am sugerat lui Kristóf că „unde ești?” reprezintă și o *Grundfrage* de natură filosofică sau, mai pe șleau, o problemă interesantă: *mobile* indică posibilitatea unei *mobile ontology*, a unei ontologii mobile, și nu doar o sărbătoare cu dată mobilă, cum par să sugereze, cu o vagă reminiscență din Hemingway (*A moveable Feast*), reclamele („totul se mișcă în jurul tău” etc.). I-am spus că voi vorbi cu Derrida și am făcut-o: despre acest lucru am vorbit într-una din ultimele noastre convorbiri telefonice. L-am sunat din nou la începutul lunii octombrie; acasă nu răspundea, am încercat apoi pe mobil, dar răspundea robotul. În dimineața zilei de 9 octombrie; un prieten m-a sunat pe mobil: Jacques murise. În urma sa au rămas doar scrieri și înregistrări și mai cu seamă o reflecție asupra scriiturii care, cu cât trece timpul, cu atât pare să surprindă esența unui prezent care ne afectează îndeaproape. În ce sens?

Întrebarea „Unde ești?” surprinde esența transformării induse de acest instrument care nu este pur și simplu un telefon fix căruia i s-a tăiat firul. De fapt, este de ajuns să ne gândim puțin pentru a descoperi că telefonul mobil este folosit mai mult pentru a scrie decât pentru a vorbi (să ne gândim la explozia SMS-urilor); acesta devine un fel de calculator (cele două instrumente, de fapt, s-au unificat deja: scriem pe telefonul mobil, telefonăm de pe calculator) și se transformă nici mai mult, nici mai puțin decât într-o carte de credit, cu ajutorul căreia plătim la supermarket sau facem o donație pentru victimele tsunamiului. În acest punct, să ne întrebăm ce este un telefon

mobil, ce tip de obiect reprezintă („ontologia“ înseamnă acest lucru) devine un lucru interesant din punct de vedere filosofic. Mai ales dintr-un motiv pe care îl voi argumenta pe larg în prima parte a acestei cărți: odată cu telefonul mobil, nu asistăm la un triumf al oralității, ci al scrierii și chiar al ideogramei sau al aceluși tip de scriere care nu redă vocea, ci trasează lucrurile și gândurile. Problema *înscrisurii* și rolul său în construcția realității sociale trec în prim-plan, mai curând în mod paradoxal, tocmai datorită unui *telefon*, unei mașinării pentru vorbitul de la distanță, care însă, ca *telefonino* (telefon mobil în italiană), pare să devină cu totul altceva.

Până aici, veți spune, totul este clar, mult prea clar: tehnica ne rezervă surprize neașteptate. Dar ce este cu această poveste a realității sociale și ce legătură are cu telefonul mobil? Nu aș vrea să-l fac pe cititor să creadă că această construcție a realității sociale despre care vorbesc este ceva de genul unei sporovăieli, sau al stabilirii unei întâlniri, sau poate un comentariu placid al petrecerii din ajun, ca în lunga convorbire telefonică dintr-o veche nuvelă de Alberto Arbasino, *Primele ore ale amiezii*. Credeți-mă, nu este acest lucru și pentru că, deloc greu de înțeles, oricât de lung ar fi un SMS și chiar dacă un *short message service* ar putea deveni *long message service*, este puțin probabil că, mai devreme sau mai târziu, vom primi pe telefonul mobil toate volumele din *În căutarea timpului pierdut* al lui Proust: e mai comod să le citim acasă.¹

Nu, realitatea socială nu înseamnă acest lucru, și totuși are legătură cu scrierea. Scotociți-vă în buzunare, deschideți-vă portofelele, ceea ce atât de exact, chiar dacă fără să ne gândim prea mult, numim astfel. Veți găsi bilete de tramvai sau de

¹ Chiar dacă în Japonia și în Coreea romanele sunt expediate în episoade prin SMS. Cf. <http://www.repubblica.it/2005/b/rubriche/scenedigitali/japan/japan.html>. Dar aceasta este o altă poveste, despre care vom vorbi și care probabil se bucură de avantajul scrierii ideografice.

tren, eventual chitanțe de la taxiuri; bonuri de la bar sau de la supermarket; alte chitanțe, de la bancomat sau de la cartea de credit. Și apoi, ajunși acasă, aruncați o privire prin dulapuri, răscoliți prin ceea ce, din nou, fără să ne gândim prea mult, și totuși atât de exact, numim „hârtii“: veți găsi alte scrieri și înregistrări, facturi, chitanțe, acte de vânzare-cumpărare, vederi și scrisori. Dacă le-am păstra pe toate, am reconstrui în mod perfect viața noastră socială, cea publică (facturi) și cea privată (scrisori). Dacă ne gândim apoi că există clădiri întregi (oficii poștale, ministere, bănci, biblioteci...) a căror rațiune de a fi o reprezintă arhivarea acestor scrieri, rolul scrierii în construcția realității sociale pare destul de evident.

Acum, luați în calcul și următorul fapt. De douăzeci de ani încoace, un procent din ce în ce mai mare din aceste scrieri este înmagazinat în calculatoare (gândiți-vă la ucigătoarele arhive de e-mail pe care fiecare dintre noi le posedă, când descoperim consternați că, în cinci ani, am scris mai multe scrisori decât Leibniz în toată viața) sau în carduri minuscule, care dispun de memorie, ca de exemplu biletele de metrou din New York, ce sunt și o modestă carte de credit... Ei bine, nu ar fi absurdă profeția care ar vesti că, într-un interval mai scurt decât ne putem închipui acum, toate aceste scrieri vor ajunge să fie centralizate în telefonul mobil, transformat în portofel, carte de identitate, bilet de tren: telefonul mobil le înghite pe toate.

Exagerez? Îmi închipui că sunt Jules Verne al telefonului mobil? O fac pe nebulun pentru că am fost o dată în excursie la New York? Nici pe departe. Acest lucru se întâmplă deja la propriu când plătim un bilet la Căile Ferate Italiene: rezervarea îți sosește pe mobil, iar controlorul știe nu doar ce loc ai (locul 55), ci și cum te cheamă. Așadar, datorită capacității sale de arhivare a scrierii, telefonul mobil devine un important factor de construcție a realității sociale, și aceasta este problema teoretică asupra căreia aș dori să vă atrag atenția.

Să ne întoarcem, pentru moment, la istoria cronologică a acestei cărți sau, dacă dorim, la romanul acestui studiu. La Kirchberg îl întâlnisem pentru prima oară pe filosoful american John Searle. În timp ce îi ascultam conferința, mă gândeam cum acesta, în urmă cu treizeci de ani, se angajase într-o dispută furibundă împotriva lui Derrida, prin care îi contesta teza de fond, și anume rolul decisiv al scriiturii în construcția realității sociale. Și, ascultând în continuare, îmi aminteam că, în urmă cu zece ani, Searle scrisese o carte despre realitatea socială în care încerca să capteze ceea ce definea drept „o imensă ontologie invizibilă”, țesătura de norme, reguli, instituții care – și tot potrivit tezei lui Searle – se ridică deasupra realității fizice: de neatins, ea ne atinge totuși îndeaproape.

Această teorie are numeroase merite, dar este atinsă de un defect fundamental: faptul de a crede că esența realității sociale depinde în mod decisiv de moleculele nenumărate ale unei bucați de hârtie ce se poate transforma într-o bancnotă, și nu de puținele molecule, de exemplu ale semnăturii guvernatorului, care o fac să fie valabilă. Ideea lui Searle este, în fond, că un bărbat poate fi prim-ministru, profesor sau soț; iar o bucată de hârtie – o bancnotă sau o notă de plată la restaurant etc. și că, până la urmă, realitatea socială se construiește pe realitatea fizică. De acord, în linii mari așa stau lucrurile. Dar ce lucru determină ca un corp uman sau o bucată de hârtie să ajungă să treacă printr-o astfel de metamorfoză? Nenumăratele molecule ale obiectului fizic sau puținele molecule ale cernelii necesare pentru scris? Cu privire la tot ceea ce am spus, este valabilă a doua variantă: puținele molecule ale scrierii pe o carte de identitate sau pe o scrisoare de numire; foarte rar pe piele, iar, când se întâmplă, ca la Auschwitz sau în *Colonia penitenciară* de Kafka, acest lucru nu prevestește nimic bun. Exact ceea ce susținea Derrida și ceea ce Searle refuza cu fermitate să ia în considerare. Fără să mai punem la

socoteală că, dacă Moise s-ar fi limitat să coboare de pe munte cu pietre „în alb”, ca să zicem așa, obiectul fizic „lespede” ar fi devenit cu greu obiectul social „zece porunci”.

La Kirchberg, așadar, am avut următoarea iluminare, fie ea și slabă: dacă nu vom tematiza scrierea, este imposibil să rezolvăm enigma ontologiei sociale¹, adică să răspundem la întrebarea: Ce se află între pământul obiectelor fizice și cerul obiectelor ideale, ce se află între scaune și teoreme? Nu este o întrebare oarecare, întrucât știm de la Hamlet² că acolo, în mijloc, se află mai multe obiecte decât au visat filosofii noastre: obligații, promisiuni, provocări, botezuri și înmormântări, căsătorii și divorțuri, premii Nobel și ani de închiisoare... Mai mult sau mai puțin, întreaga fericire și nefericire a vieții noastre.

Iată, nu doresc să mă lungesc prea mult cu această succesiune de ocazii ratate, de scriituri, de lecturi, de întâlniri, de telefoane, încheiată cu un telefon mobil care suna în gol. Pe cititor îl interesează prea puțin să știe ce aveam în minte când m-am gândit la un pseudotratat aristotelic sau ce-mi trecea prin cap la Siracusa ori la Kirchberg. Important era că tocmai în telefonul mobil – care, în anii trecuți, între e-mailul lui Ferrarin și conferința lui Searle, devenise un formidabil instrument de scriere – se afla capătul firului Ariadnei.

În prima parte a acestei cărți, propun o *teorie a scriiturii*. Telefonul mobil se află pretutindeni, ne leagă cu un fir invizibil – acum, când nu mai are nici unul – și, în același timp, înlocuiește prezența, spre deosebire de telefonul fix. Dar, mai cu seamă, telefonul mobil are litere pe taste, nu numai numere, iar acest lucru nu doar cu funcție mnemotehnică, așa

¹ O foarte bună documentare asupra stării artei se află în De Lucia, 2003.

² *Hamlet*, I, V, 166